

POJETÍ POSTAVENÍ A ODPOVĚDNOSTI SOUDCE V HISTORII A V SOUČASNOSTI (KOMPARATIVNÍ STUDIE)

Tomáš Havel, Eva Stanková

1. Úvod

Po více než dvaceti letech kontinuální existence československého a posléze českého demokratického státu jsou stále předmětem odborné i laické diskuse otázky spojené s fungováním soudní moci, resp. českého soudnictví jako takového. V tomto případě se však nejedná toliko o restriktivní chápání odpovědnosti soudce, ale spíše o problematiku spojenou s nepředvídatelností (aplikace) práva a s dlouhým trváním soudního řízení (jakkoliv je ona „délka“ značně subjektivním pojmem), popřípadě o otázku větší emancipace správy soudnictví na vládní (výkonné) moci. Vedle toho je „velkým“ tématem současné české právní teorie interpretace práva (nejen) soudcem, což v pojetí některých právních teoretiků vede až ke snaze stanovit pro soudce objektivně přezkoumatelný postup *lege artis*.¹

V kontextu výše naznačených otázek jsou naše ambice spíše minimalistické. Společným jmenovatelem vnímání nectností soudního řízení je vždy ve společnosti přítomná snaha hledat „viníka“, tedy konkrétní osobu soudce. Tyto snahy mají pochopitelně vždy ryze subjektivní charakter, který je navíc častokrát akcelerován mediálním obrazem dnešního světa. Vedle subjektivních pohledů na danou problematiku se však můžeme alespoň pokusit krátce zauvažovat nad formami odpovědnosti soudce, nad jeho povinnostmi a právy.

Soudce je z právního pohledu subjektem dvojí odpovědnosti: právní a mimoprávní. Do kategorie mimoprávní odpovědnosti spadá především odpovědnost vyplývající z etických norem souvisejících s výkonem funkce soudce (této problematice se budeme věnovat v poslední kapitole článku). Hlavním předmětem našeho zkoumání je tedy otázka právní odpovědnosti soudců. Pokud bychom však uchopili toto téma jako čistou deskripci současné české právní úpravy odpovědnosti soudce, zcela by byl potlačen jistý leitmotiv, který jsme naznačili již v prvním odstavci, tj. alespoň drobně přispět ke sporům a polemikám o „tváři“ českého soudnictví. Konkrétně lze výše uvedenou myšlenku vyjádřit v několika otázkách: Jsou závazky soudce vůči společnosti vyjádřeny pouze v právních normách, nebo uznáváme i určité mimoprávní nároky, a pokud ano, jak jsou tyto nároky formulovány? Jaké druhy právní odpovědnosti soudce rozlišujeme? A konečně, komu jsou soudci odpovědní a jakým procesním postupem se tato odpovědnost „materializuje“?

Vzhledem k našim tematickým zájmům jsme pojali tento článek jako komparativní studii odpovědnosti soudce v historii a současnosti, a to s vědomím toho, že na omezeném prostoru několika stránek je nezbytným předpokladem udržení sevřenosti textu časová i tematická restrikce. V každé kapitole nejdřív stručně nastíníme základní teze české právní úpravy povinností a odpovědnosti soudce a následně se budeme věnovat římským protějš-
kům těchto institutů.

Úvodem je také nezbytné zodpovědět otázku: Proč právě římské právo? Reagovat slovy klasika „*Nescire autem, quid ante quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum*“² by bylo zřejmě příliš zjednodušující. Pokud se však podrobněji zamyslíme nad znaky klasické moderní evropské společnosti (diferenciace, společenská dělba práce atd.), musíme konstatovat, že moderní společnost čerpá ze zkušenosti života antické společnosti častokrát více, než jsme ochotni vnímat. Nejen z tohoto důvodu se domníváme, že není nutné zásadním způsobem polemizovat o přínosu, který má římské právo pro pochopení institutů současného soukromého i veřejného práva, a to zejména v oblasti států, které jsou tradičně nazývány země evropské kontinentální právní kultury. Vedle pochopení „kořenů“ některých recentních institutů můžeme základní principy fungování soudnictví značně rozvinuté starověké společnosti podrobněji srovnat s naším soudním systémem a právní postavení i odpovědnost soudce v antickém Římě, a to v časově ohraničeném období civilního republikánského procesu (tedy nejstaršího procesu legisakčního a procesu formulového, fakultativně zavedeného Aebutiovým zákonem), s postavením a povinnostmi současného českého soudce obecného soudu (pomineme speciální právní režim ústavních soudců a zvláštní povinnosti a odpovědnost funkcionářů soudu v souvislosti s výkonem správy soudu) a konečně můžeme z historie čerpat cenné podněty a inspiraci. Zvláště zajímavá se nám zdá být otázka soukromoprávní odpovědnosti soudce, která je spojena právě s republikánským civilním procesem.

2. Právní postavení soudce ve společnosti

Vymezení právního a společenského postavení soudce je nezbytný předpokladem pro další rozvinutí úvah, které se týkají problematiky odpovědnosti. Chápeme-li totiž odpovědnost, ať již vyplývá z kteréhokoliv normativního systému, jako následek porušení primární povinnosti, se kterým je případně spojena některá z forem sankcí, musíme právě těmto jednotlivým druhům povinností, spojeným s výkonem soudcovské „profese“, věnovat nemalou pozornost.³

Pro recentní právní řády pravidelně platí, že soudcem ve formálním i materiálním smyslu slova je jedna osoba. V kontextu českého právního řádu je soudce ústavním činitelem představujícím veřejnou moc i legálně-rationální autoritu v právních sporech. Soudce je ústavním pořádkem povolán k tomu, aby rozhodoval právní spory, poskytoval ochranu právům a rozhodoval o vině a trestu. V dnešním pojetí dělby moci se pro zajištění řádného výkonu soudnictví považuje za samozřejmost, že jak osoba soudce, tak i celá soudní moc musí být nezávislé a oproštěny od vlivu politických či soukromých zájmů na soudní rozhodování. Tuto nezávislost by měla garantovat jednak samostatnost soudní moci v rámci moci veřejné, jednak nezávislost konkrétní osoby soudce. Slovy Františka Zoulíka: „*Samostatnost soudu znamená nezávislost na jiných než soudních orgánech.*“⁴ V současnosti mezi opatření zabezpečující nezávislost osoby soudce patří hmotné zabezpečení soudců⁵, dále doživotní jmenování soudcem⁶ a zákaz zastávat jakoukoliv jinou veřejnou funkci⁷. K jistotám soudce rovněž patří – v souladu s principy nesaditelnosti a nepřeložitelnosti – zákonem upravený postup pro zánik funkce soudce,⁸ kdy nezáleží na politické libovůli, a opět pouze zákonem stanovené podmínky, za nichž lze soudce přeložit k jinému soudu.⁹ Na závěr pojednání o postavení současného českého soudce můžeme snad ještě připomenout, že současná právní úprava stanovuje

podmínky pro výkon funkce soudce jako nepřekročitelné limity,¹⁰ které vytvářejí fikci „způsobivosti“ k výkonu funkce soudce.

Pochopitelně že za účelem získání komplexnější představy o římském soudci republikánského civilního procesu načrtne jeho postavení v širších souvislostech. Počátky římského soudnictví nalzáme v rámci rodového zřízení, kdy se jednalo o řešení sporných záležitostí svémocí, která byla založena na obyčejovém právu. Již v počátečním období římské republiky je nicméně z pochopitelných důvodů svémoc považována za nežádoucí jev, který nepřipustně zasahuje do státního „monopolu“ soudní moci. Republikánský civilní proces opouští prvky svémoci předstátní rodové společnosti a vychází principiálně z veřejnoprávní úpravy, kdy garantem vymahatelnosti práva je stát. Pro civilní soudnictví bylo typické, že správa soudnictví nebyla oddělena od jiných odvětví státní správy. Ochranu soukromých práv vykonávali vrchní magistráti římského státu, zejména od roku 367 př. Kr. nově ustavený prétor městský (*praetor urbanus*). Pohledem recentní teorie dělby moci vstupoval prétorův úřad do všech jejích složek, kdy republikánský prétor byl nejen voleným úředníkem, ale také politikem či svého druhu zákonodárcem v oblasti utváření masy honorárního práva. Vzájemné ovlivnění práva a politiky tak nebylo v antickém Římě ničím výjimečným.¹¹ Úřední moc (*imperium*) totiž jako svoji podstatnou složku zahrnovala civilní soudní pravomoc (*iurisdictio*). Z formálního hlediska tak sice prétor stál v čele soudnictví, ale jeho podíl na samotném průběhu řízení byl omezený, a to konkrétně pouze na první ze dvou fází procesního řízení, nazvanou *in iure*. Ve své podstatě bylo jeho úkolem subsumovat spornou otázku pod příslušnou právní normu a spolupracovat se stranami sporu na výběru soukromého soudce, který byl povolán ve druhé fázi řízení (*apud iudicem*) zkoumat na základě dokazování skutkovou stránku věci a vynést rozsudek. Soudce nebyl toliko úřední osobou (v dnešním pojetí), ale také osobou soukromou, jednajícím na základě jisté formy autorizace veřejné moci. Výkon prétorského úřadu byl zcela bezplatný, stejně jako judikační činnost soukromého soudce.¹²

Římský soudní systém tedy podstatným způsobem ovlivňuje laický prvek v podobě soukromého soudce.¹³ Ona „laicizace“ soudnictví má dvojí rozměr: Vedle účasti soukromých soudců na civilním procesu musíme zdůraznit také fakt, že ani prétor ani příslušníci společenských tříd, ze kterých byli vybíráni soudci, nemuseli mít právní vzdělání,¹⁴ přesto ale některé nároky na osobu soukromého soudce kladeny byly. Předně šlo o věk – každý příslušník některého ze stavů musel splňovat věkovou hranici, aby mohl být zapsán do seznamu. Zpočátku šlo o osoby, které dovršily 30 let věku, později – za císaře Augusta – se tato věková hranice snížila na 25 let. Další podmínkou pak bylo nabytí římského občanství již narozením.¹⁵ Negativním vymezením můžeme definovat osoby, kterým byla soudcovská činnost zapovězena. Jak uvádí Iulius Paulus, někteří byli vyloučeni zákonem, někteří obyčejem a někteří svými přirozenými (osobními) vlastnostmi. Z hlediska osobních vlastností byli z této volby vyloučeni hluchí, němí, choromyslní a nečestní. Obyčejem byli vyloučeni otroci a ženy, zákonem pak osoby vyloučené ze senátu.¹⁶ Naopak slepí nebyli z důvodu svého zdravotního omezení „diskvalifikováni“,¹⁷ což dnešní optikou mohlo působit potíže zejména při některých procesech dokazování.

Zamyslíme-li se nad povahou nezávislosti české justice, ve vztahu k římskému soudnictví můžeme shledat některé analogie i odlišnosti. Jako analogická se jeví situace v oblasti správy soudnictví. V tomto směru je nezávislost české justice poněkud nedokonalá, protože hlavní správu soudnictví obstarává orgán moci výkonné, tedy Ministerstvo sprave-

dlnosti ČR. Ministerstvo je stejně jako prétořský úřad monokratickým orgánem, v jehož čele stojí osoba, která je do značné míry závislá na výsledcích voleb. Existují sice formální záruky dělby moci, nicméně je třeba reflektovat i materiální podmínky výkonu pravomocí, které jsou s danou mocí spojeny.

Právní řády v moderních společnostech tradičně kromě ochrany soudcovské nezávislosti stanoví pro příslušníky soudcovského stavu různé povinnosti, jejichž respektování je nezbytným předpokladem řádného výkonu funkce soudce. Jako vhodné se nám jeví zachovat systematikou kopírující právní úpravu povinností českého soudce, která je zakotvena v zákoně o soudech a soudcích.

3. Povinnosti soudce

Vázanost soudce zákonem a výklad norem

Jak bylo naznačeno již v úvodu, otázka vázanosti nebo volnosti soudce při interpretaci a aplikaci práva patří podle našeho názoru k nejkomplicovanějším. Věčné napětí mezi právní jistotou a „spravedlností“ se táhne jako pověstná „červená nit“ dějinami myšlení o právu od antiky po soudobé liberální demokracie.

Zákon o soudech a soudcích nicméně hovoří poměrně jasně: „*Soudci a přisedáci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni pouze zákonem. Jsou povinni vykládat jej podle svého nejlepšího vědomí a svědomí [...]*“¹⁸ Zamyslíme-li se však nad daným ustanovením podrobněji, lze učinit závěr, že v sobě ukrývá některá interpretační úskalí. Jinak řečeno, co si vlastně představit pod slovem zákon? F. Melzer se s pojmem „zákona“ ve své knize o metodologii interpretace práva vypořádal tak, že jej chápe jako právo a k tomu zastává „široký pojem práva“, tzn. že do práva spadají nejen právní normy, ale i hodnoty a účely, na kterých právní normy spočívají.¹⁹ My však dáváme přednost interpretaci, že soudce je opravdu „vázan pouze zákonem“,²⁰ tedy že soudce má rozhodovat v souladu se zákonem, primárně má ze zákona vycházet a jeho rozhodnutí nesmí být v rozporu se zákonem. Zákon díky této interpretaci chápeme jako minimální formální pramen práva pro soudcovské rozhodování.

Obecně podle našeho názoru platí, že soudce si při aplikaci zákona na konkrétní životní situace s pouhým textem častokrát nevystačí. Proto je soudce při hledání řešení právního problému nucen sáhnout i po jiných pramenech práva. Tyto prameny jsou určitelné, podle našeho mínění, právě na základě pravidla vázanosti soudce zákonem, a to tím, že svou závaznost odvozují od vázanosti zákonem. Soudce je původně vázán „zákonem“, což znamená, že je především vázán Ústavou ČR jako základním zákonem, jenž v článku 95 odst. 1 stanoví: „*Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu.*“ Mezi mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu, patří hlavně zakládací smlouvy Evropské unie a skřze implementaci těchto smluv do českého právního řádu jsou závazným pramenem práva i předpisy Evropské unie a rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie.²¹

Ústava ČR dále rozšiřuje okruh pramenů práva, jimiž je soudce při svém rozhodování vázán, o vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu.²² Výrok nálezu Ústavního soudu, kterým se zrušuje právní předpis, působí jako zákonná derogační norma.²³ Co se týče precedenční závaznosti nálezů Ústavního soudu, ta v zákoně oporu nemá, nicméně Ústavní soud vykládá článek 89 odst. 2 Ústavy ČR tak, že „*obecné soudy musí respektovat ústavněprávní výklady Ústavního soudu, tj. jím vyložené a aplikované nosné právní pravidlo*

(rozhodovací důvod), o němž se výrok předmětného nálezu opíral.“²⁴ Dle Ústavního soudu obecné soudy nenásledováním ústavněprávního výkladu práv a svobod garantovaných ústavním pořádkem porušují právo na spravedlivý proces tím, že se dotčené osoby nemožnou domáhat svých práv „stanoveným způsobem“.²⁵

Zákon ukládá soudcům nižších instancí, že jsou vázáni rovněž právním názorem vyjádřeným v kasačních rozhodnutích.²⁶ V rámci diskuse o vázanosti soudce judikaturou vyšších soudů se můžeme opřít o zákonná ustanovení zákona o soudech a soudcích²⁷ a soudního řádu správního,²⁸ která dávají těmto nejvyšším soudům možnost autoritativně formulovat právní názory. Odborná literatura to komentuje tak, že v kontinentálním právním řádu má judikatura spíše argumentační sílu působící na meze odůvodnění rozhodnutí v podobných případech než normativní sílu zavazující k vydání určitého rozhodnutí. „Soudce má možnost se od judikatury vyšších soudů odchýlit, musí však takovéto odchýlení přesvědčivě odůvodnit.“²⁹ Soudce při svém rozhodování zároveň přihlíží k podzákonným právním předpisům, pokud je nepovažuje za rozporné se zákonem.

V současnosti jsou témata vázanosti soudce zákonem a problém aplikace právních norem soudcem hojně diskutována, právní věda opouští představu „soudce jako úst zákona“ a je patrná snaha o nalezení kompromisu mezi koncepty „soudce, který nalézá právo“ a „soudce, který právo tvoří“.³⁰ Co se týče aplikace práva soudcem, soudce má povinnost rozhodnout ve věci, která mu byla předložena,³¹ a zároveň má vykládat normy podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Aby soudce mohl aplikovat právní normu, musí jí porozumět. Ve zkratce je nutno říci, že v jednoduchých případech by si měl soudce vystačit se standardními a nadstandardními výkladovými metodami.³² Složitější situace nastane, když nemá pro své rozhodování soudce oporu v psaném právu. „Tam, kde psané právo neposkytuje v zásadě všechny odpovědi na všechny právní otázky, které mohou vyvstat před soudem, je nutno uchýlit se k alternativním zdrojům práva. Za prvé se soudci samozřejmě musí pokusit o širokou interpretaci existujícího psaného práva za účelem zjištění, zda může pokrýt sporné body s pomocí analogie práva. To bude zahrnovat zevrubnou analýzu jak preambule nebo účelu, tak i historické a jiné metody výkladů. Teleologická interpretace psaného práva může často poskytnout vodítko v těchto typech případů. Pokud legitimně extenzivní interpretace se ukáže nemožnou nebo nedostatečnou, jednou z nejvýznamnějších alternativ – spíš bychom měli říci doplňkem – zdrojů psaného práva jsou základní principy práva a spravedlnosti.“³³ Ústavní soud také povzbuzuje soudce, aby se interpretací odchýlili od znění zákona v „případě, kdy to vyžaduje ze závažných důvodů účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu“.³⁴ Je to však povoleno jen z opravdu „závažných důvodů“. Soudci jsou tedy povinni vykládat právní normy ústavně konformně³⁵ a navíc eurokonformně.³⁶

Ohledně okřídlené formulace vykládat normy „podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“ máme malou výhradu, totiž že v tomto znění stanovuje spíše práva soudce než jeho povinnosti. Soudce pochopitelně nemůže být nucen přijímat interpretační rozhodnutí v rozporu se svým vědomím a svědomím. Otázkou je, do jaké míry toto sousloví poskytuje soudcům motivaci k tomu, aby své vědomí a svědomí kultivovali a tím poskytovali i jistý morální standard soudního rozhodování. Ono výše zmiňované vědomí a svědomí nicméně odpovídá starořímské definici právní vědy jako takové: „Jurisprudence spočívá v praktické moudrosti ve věcech práva, tedy v záležitostech božských i světských, ve znalosti toho, co je spravedlivé a nespravedlivé.“³⁷

Co se týče interpretace a aplikace práva v republikánském civilním procesu, ještě v 19. století zastával R. von Jhering názor, že o výkladu právních norem přetorem v procesní fázi *in iure* nelze uvažovat. Naopak, právní posouzení sporné věci není výsledkem hlubší interpretace, ale spíše mechanické subsumpce, a to zejména v období nejstaršího legisakčního procesu. Jhering k tomu uvádí: „V nejstarším procesu (legisakčním) byly praetorovy ruce svázány, nebyl ničím jiným než kusem (procesního) stroje.“³⁸ Ostatně podobná myšlenka je vyjádřena také v Digestech, konkrétně ve fragmentu, jehož autorem je jeden z klasiků římské jurisprudence Iulius Paulus: „Není-li ve slovech žádná neurčitost, nepřipouští se otázka po vůli.“³⁹

Výše uvedené nepochybně platí pro legisakční proces, nicméně římské civilní řízení prošlo během republikánské etapy zásadními změnami. S nástupem fakultativního civilního procesu vzrostla s písemnými formullemi úloha přetora, vedeného principem římské ekvity. Nemůžeme tak zcela vyloučit situaci, kdy i v římském právu je interpretace nutným předpokladem správné aplikace. Pokud nepostačí výklad jazykový, přistupuje přetor k výkladu logickému, jehož prvkem je také jistá obdoba dnešního teleologického výkladu. Soudce přihlíží i „k účelu, jehož měl zákon dosáhnouti, jež Římané nazývají *ratio legis*“.⁴⁰ Přesto obecně platí, že římský odkaz je základním stavebním kamenem **vázaného** přístupu soudce k interpretaci civilního práva. Žádný právní systém však, např. vzhledem k délce legislativního procesu, nemůže zcela věrně odrážet společenskou realitu. Problémem zaostávání vývoje práva za vývojem společnosti jako takové trpělo nepochybně i římské právo. V římském právním systému nemůžeme tak jednoduše oddělit hranici mezi hmotným a procesním právem, nicméně dle našeho názoru přetor velmi volně vyplňoval mezery v procesním právu. Nejde tak o obdobnou situaci, v jaké se nacházeli evropští soudci v době velkých kodexů 19. století, ale ona volnost spíše připomíná situaci soudců angloamerické právní kultury.

Vznik mezer v římském procesním právu vyplýval jistě již z podstaty institutu žaloby. Zatímco dnes chápeme žalobu jako univerzální prostředek, kterým se domáháme ochrany svých subjektivních práv vyplývajících z hmotného práva, v právu římském pracujeme s jednotlivými typy vzájemně ostře oddělených *actiones*. „Podle dnešního práva je žaloba stejně prostředkem k uplatnění nároku na zaplacení tržové ceny, jako nároku na vrácení zápujčky, vydání deposita, odškodnění z deliktu atd. Proti tomu římská *actio venditi* na zaplacení tržní ceny je naprosto neupotřebitelná, jak ostatně již pojmenování ukazuje, k vydobytí zápujčky (tu nutno vymáhati *actio certae creditae pecuniae*), k vrácení deposita (*actio depositi*) atd.“⁴¹ Každoročně vydávaný přetorský edikt představuje svého druhu unikátní nástroj, jehož prostřednictvím výkonná moc reaguje na procesy společenských změn a promítá je do oblasti legislativní.

Edikt se stal základem dalšího pramene práva, nazvaného *ius honorarium*.⁴² Právo honorární existovalo paralelně vedle *ius civile*, nešlo zde ale jistě o nějakou formu konkurence. „Praetorovi nešlo o to, vytvořiti právní systém odchylný od práva civilního. Civilní právo bylo praetorem uváděno v život, nikoli však jako strnulá norma, nýbrž se zřením k měnícím se a vyvíjícím potřebám denního života.“⁴³

Povinnost rozhodovat nestranně a spravedlivě

O významu nezávislosti soudní moci jsme krátce pojednali již na počátku této kapitoly. Ve vztahu k nezávislosti je pak nestrannost pojmem užším, vztahujícím se k povinností konkrétního soudce v rámci daného případu.

V českém právním řádu patří k zárukám nestrannosti soudce především institut podjatosti, zásada veřejnosti řízení a omezení poučovací povinnosti soudce. Užijeme opět slovo F. Zoufky: „*Soudcovská nepodjatost je nezávislostí na stranách sporu.*“⁴⁴ Z trestního řízení je vyloučen soudce, u něhož lze mít důvodné pochybnosti, že pro poměr k věci nebo osobám, jichž se řízení týká, nemůže rozhodovat nestranně.⁴⁵ Občanský soudní řád má podobnou úpravu, a navíc ještě dodává, že soudce je povinen oznámit skutečnost, na jejímž základě je podjat, a účastník má právo, pokud jde o podjatost soudce, podat námitku. Pro řízení ve správním soudnictví se přiměřeně použije občanskoprávní úprava.⁴⁶

Římské procesní právo v zásadě pracovalo na podobném principu jako recentní právo české, nicméně v tomto ohledu musíme odlišit nároky kladené na préтора spravujícího soudnictví a na soukromého soudce. K tomu v Digestech: „*Ten, který spravuje soudnictví, nesmí tak činit v případech zahrnujících jeho osobu, jeho ženu nebo děti nebo jeho propuštěnce nebo jiného, kterého má s ním.*“⁴⁷ Prétor tedy nemohl uplatňovat svoji úřední pravomoc ve výše popsanych případech, čemuž ostatně svědčí znění dalšího fragmentu, který opět pochází z pera Domitia Ulpiana: „*Julianus říká, že pokud jedna ze stran sporu učiní sebe soudcem pro celý spor nebo jeho část, nutně musí býti ustanoven další soudce, protože je nespravedlivé, aby někdo dělal soudce ve své vlastní věci.*“⁴⁸

Ona zásada, že nikdo nesmí být soudcem ve své vlastní věci, se však netýkala soukromých soudců v rámci vztahů mezi otcem a synem. Tady nalézáme nepochybný rozdíl mezi omezením nositele jurisdikce a soukromého soudce. K tomu píše L. Heyrovský: „*Nevadilo však, byl-li soudce spojen mocí otcovskou s tou nebo onou procesní stranou.*“⁴⁹ Obdobně pak v Digestech uvádí Africanus: „*V soukromoprávních přích může mít syn (svěho) otce za soudce a otec (svěho) syna za soudce.*“⁵⁰

Požadavek rozhodovat spravedlivě klade na osobnost soudce velké nároky, protože si můžeme představit situace (historie je pro nás v tomto ohledu značně inspirativní), kdy se tato povinnost dostává do konfliktu s vázaností soudce platným právem. V českém právním prostředí se obvykle upřednostňuje princip vázanosti soudce zákonem před uplatněním soudcovského, subjektivního vnímání spravedlnosti.⁵¹ Snad nejslavnější rozřešení tohoto sporu přináší pověstná Radbruchova formule: „*Pokud ale konflikt mezi zákonem a spravedlností dosáhne nesnesitelné míry, pak musí zákon jako vadné právo ustoupit spravedlnosti.*“⁵²

Prétor ve své činnosti dbal principu *aequitas*, tedy „*byl povinen dbát na pravidla slušnosti a obecně prospěšný zájem*“⁵³. Recentní právní věda nezná přesný analogický termín k termínu římského *aequitas*. Nahradit ho pouhým slovem spravedlnost by bylo dosti zjednodušující. Spravedlnost vychází ze systematiky vnitřních subjektivních hodnot, které si každá lidská bytost utváří během socializačních procesů.⁵⁴ Co je spravedlivé, nemusí být nutně legální, a naopak. Dosažení spravedlnosti je směřování k většinově přijímané formě ideálního právního státu. V římském právu symbolizuje slovo *aequitas* spíše volné uvážení soudce o míře shovívavosti či přísnosti vzhledem k okolnostem konkrétního případu.⁵⁵

Navíc bylo v kompetenci prétorů některou z žalob odmítnout a soudní řízení tak vůbec nezahájit. Dělo se tak pravidelně z ryze formálních důvodů (nezpůsobilost některé strany být účastníkem řízení, věčná či místní nepříslušnost daného soudu apod.), ale častokrát také z důvodů materiálních. Z materiálních důvodů prétor zpravidla odmítal žaloby, které podle něj zjevně a zásadně porušovaly principy výše zmiňované vyšší spravedlnosti (*aequitas*). J. Vážný k tomu uvádí: „*Důležitější bylo [důležitější než odmítnutí žaloby z procesních důvodů – pozn. autora], že mohl magistrát denegovati žalobu tehdy, když se*

*její nedůvodnost jevila jako bezohledné vymáhání překonaného práva civilního za takových okolností, jež vyžadovaly zřejmě osvobození žalovaného.*⁵⁶

V soudobé společnosti si těžko můžeme představit situaci, že by soudce odmítl žalobu opřenou o normu zjevně překonaného civilního práva. Mezi dnešní a římskou společností jsou jistě nemalé rozdíly, ale vycházíme-li ze zkušenosti života antické společnosti pod vlivem morálky a spravedlnosti, musíme konstatovat, že římský přístup k soudnímu rozhodování je spíše volný, založený zejména na nepsaných principech, jimž dominuje princip *aequitas*. V tomto ohledu 19. století, které je příznačné vznikem tradičních kodexů civilního práva na evropském právním kontinentu, svázalo soudní moc mnohem více, než tomu bylo ve starověku, který je nezdědka vydáván za východisko dnešního civilního práva. Podle našeho názoru taková premisa platí zejména v oblasti práva hmotného; v oblasti práva procesního, jakkoliv ho nemůžeme v římském právu oddělit, jde častokrát o zcela opačný přístup.

Povinnost zachovávat důstojnost soudcovského „stavu“

Zákon o soudech a soudcích v § 80 demonstrativně vypočítává povinnosti, jejichž dodržování má za cíl zajistit soudcovskému stavu společenské uznání. Soudce je povinen si při své rozhodovací činnosti, při činnosti mimo výkon funkce a při výkonu svých politických práv i ve svém osobním životě počínat tak, aby jeho chování neohrožovalo nebo nenarušovalo důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudu nebo nenarušovalo důstojnost soudcovské funkce a zároveň aby mu nebránilo v řádném výkonu funkce soudce.

V souvislosti s povinnostmi uvedenými v § 80 se nabízí otázka, jestli soudce může být členem politické strany. V právním řádu neexistuje žádný explicitní zákaz, který by v tomto směru bránil soudci vykonávat jeho politická práva. A co není občanovi zakázáno, je mu dovoleno. Nenastane však v případě, že by soudce vstoupil do politické strany, konflikt povinností soudce s povinnostmi řádného člena strany? Soudce se, podle zákona o soudech a soudcích, nesmí při výkonu své funkce nechat ovlivnit zájmy politických stran⁵⁷ a při výkonu svých politických práv nesmí ohrozit důvěru v nezávislost a nestrannost soudu, což je zřejmě obtížně proveditelné, jestliže je zároveň tak velkým sympatizantem některé politické strany, že se stane jejím členem. Od člena politické strany se totiž obecně očekává, že má ambice se politicky a nahlas angažovat pro zájmy programu strany.⁵⁸ V praxi tak může nastat konflikt mezi politickou angažovaností soudce a principem „oproštění“ soudce od politických vlivů na jeho rozhodování. Bez legálního zákazu ze strany zákonodárce však nelze soudci upírat výkon jeho ústavního práva na sdružování. Aby se v tomto případě odhalil vliv politické angažovanosti soudce na jeho rozhodování, musely by být kauzy jím rozhodované pod drobnohledem a muselo by se zahájit kárné řízení v okamžiku, kdy by byl v soudním rozhodnutí evidentní projev politického vlivu. To je ale dosti nepraktické řešení. Pokud se tedy pozitivněprávní úpravy nechopí zákonodárce, nezbyvá než spoléhat na etické cítění soudců a na jejich vnitřní soudnost.⁵⁹

Vedle výše uvedeného je soudce dále povinen zachovávat náležitou úctu k ostatním soudcům, jiným osobám vykonávajícím právní povolání, k ostatním zaměstnancům soudu a k účastníkům nebo stranám soudního řízení. Ve vztahu k zástupcům účastníků nebo zástupcům stran soudního řízení je povinen se zdržet projevů sympatií, náklonnosti nebo negativních postojů.⁶⁰

Z důvodu omezeného prostoru se na tomto místě nebudeme zabývat všemi opatřeními, která měla zajistit důstojnost (nejen) soudců v antickém Římě. Spíše se nám jeví jako podstatná poznámka, že za někdy, nadneseně řečeno, božskou fasádou se častokrát ukrýval absolutní nezáměr o soudní řízení. K tomu odkazuje krátký úryvek z antické beletrie, konkrétně z Macrobiových Saturnálií: „*Vášnivě hrají v kostky, navonění a obklopeni nevěstkami. Úderem desáté hodiny dávají zavolat otroka, aby došel na komicium a zjistil, co se stalo na foru, kdo souhlasil a kdo ne, kolik tribunů zákon podporovalo a kolik odmítalo. Pak jdou sami na komicium, aby nebyli žalováni za porušení svých povinností. Cestou úzkými uličkami nezůstane prázdná ani jedna amfora, jak mají močové měchýře plné vína. Přichází na shromaždiště lidu a v neveselém rozpoložení zahajují soudní řízení. Strany líčí svůj případ, soudce povolává svědky a jde se vymočit. Po návratu oznámí, že již vše slyšel, vyžádá si soudní zápis, prohlédne jej a kvůli vínu sotva mžourá. Pak se odcházejí poradit a přitom rozmlouvají. Proč se mám zabývat těmi šašky? Proč raději nepijeme medovinu, nepochutnáváme si na vypaseném drozdu a chutné štiče, chycené mezi dvěma mosty?*“⁶¹

Povinnost odbornosti

Začneme-li stručným výrokem, každý soudce, a to nejen soudce český, by si měl počítat v rámci své činnosti odborně. V původním znění § 82 zákona o soudech a soudcích bylo zakotveno monopolní postavení tehdy nově zřízené Justiční akademie při vzdělávání soudců. Justiční akademie je organizační složkou státu, z čehož můžeme dovodit značný vliv moci výkonné na její fungování. Nad činností Justiční akademie vykonává dohled Ministerstvo spravedlnosti, řídí ji ředitel jmenovaný (a zároveň odvolatelný) ministrem spravedlnosti, přičemž obsahovou náplň vzdělávací činnosti či konkrétní studijní programy stanovuje Rada Justiční akademie, která je opět jmenována ministrem spravedlnosti.

Z důvodu ohrožení principů nezávislosti a nestrannosti soudců zrušil Ústavní soud povinnost soudců vzdělávat se výhradně v této instituci.⁶² Přístup soudců k Justiční akademii charakterizoval jako „*jeden z možných, samotným soudcem svobodně zvolených, zdrojů vzdělání*“.⁶³ Totožný nálezkem Ústavního soudu prohlásil za neústavní i způsob posuzování odborné způsobilosti soudců. Ta měla být posuzována na základě abstraktních zákonných kritérií bez přímé souvislosti s konkrétními rozhodnutími soudce, a to na návrh předsedy soudu, v řízení před Radou Justiční akademie, sestavenou z vykonavatelů státní správy soudů, přičemž účastníky by byli navrhovatel, soudce a ministr spravedlnosti (zdůrazňujeme: nikoliv ministerstvo jako organizační složka státu, ale ministr jako osoba nominovaná zpravidla některou z politických stran).⁶⁴ Důsledkem uznání soudce za odborně nezpůsobilého by byl zánik jeho funkce právě z tohoto důvodu, což by bylo, podle názoru Ústavního soudu, v rozporu s principem neodvolatelnosti soudce: „*Lze tak zcela souhlasit s návrhem, že výjimky z pravidla neodvolatelnosti soudců mohou postihovat jen jednání svou intenzitou srovnatelné s kárným proviněním výslovně Ústavou zmiňovaným.*“⁶⁵

Zásada, která souvisí s odborností a připraveností soudce, zní *iura novit curia*. V praxi se projeví tím, že před soudem nejsou předmětem dokazování právní předpisy uveřejněné ve Sbírce zákonů, Sbírce mezinárodních smluv a Úředním věstníku Evropské unie.⁶⁶ Co se týče posouzení samotné právní otázky sporu, kontinentální soudce se nesmí spoléhat na přednesené názory strany, nýbrž „*rozhoduje podle normy, kterou sám zjistil svou interpretací a která může být s interpretací účastníka shodná nebo od ní odlišná.*“⁶⁷ Sankcí za neodborné rozhodování může být ve společenské rovině ztráta respektu ostat-

ních soudců, popřípadě celkově odborné i laické veřejnosti, nebo v rovině disciplinární kárné stíhání.

O odbornosti, resp. z ryze formálního hlediska neodbornosti římských soudců jsme krátce pojednali již v předešlém textu. Nabízí se tak jediná stručná poznámka – římská magistráti ani soukromí soudci sice nemuseli mít právní vzdělání, nicméně se vždy jednalo o příslušníky vysokých společenských tříd, u kterých se dle tradic antické vzdělanosti předpokládala poměrně hluboká erudice v oblastech práva, rétoriky, umění apod. V tomto kontextu tak musíme pohlížet i na jejich odpovědnost za žádný výkon jim svěřené veřejné funkce.⁶⁸

4. Odpovědnost soudců

V této části našeho článku navazujeme na problematiku krátce vymezenou v úvodu. Budeme se zabývat zejména srovnáním právní odpovědnosti soudce v současné české právní úpravě a úpravě římskoprávní, a to z hlediska jednotlivých právních odvětví, resp. z hlediska práva veřejného i soukromého. Vedle toho se stručně dotkneme také otázky mimoprávní odpovědnosti soudcovského stavu.

Trestní odpovědnost

Nejméně problematickou kapitolou je zřejmě trestní odpovědnost soudce. Trestní odpovědnost soudce v užším smyslu⁶⁹ vzniká porušením povinnosti stanovené trestním předpisem. Trestněprávní povinnost je standardně formulována jako povinnost zdržet se jednání, které by ohrožovalo nebo poškozovalo právem chráněný zájem. K zahájení trestního stíhání proti soudci nebo k vzetí soudce do vazby pro trestný čin spáchaný při výkonu funkce soudce nebo v souvislosti s výkonem této funkce musí existovat důvodné podezření, že soudce daný čin spáchal, a prezident republiky k němu musí udělit souhlas.⁷⁰

Soudce se jako speciální subjekt (úřední osoba) může při výkonu své funkce nebo v souvislosti s výkonem své funkce dopustit trestných činů úředních osob. V úmyslu způsobit jinému škodu nebo jinou závažnou újmu anebo opatřit sobě nebo jinému neoprávněný prospěch se soudce dopustí trestného činu zneužití pravomoci úřední osoby tím, že vykonává svou pravomoc způsobem odporujícím jinému právnímu předpisu, překročí svou pravomoc nebo nesplní povinnost vyplývající z jeho pravomoci. Judikatura NS upřesňuje, že znak „v úmyslu způsobit jinému škodu anebo opatřit sobě nebo jinému neoprávněný prospěch“⁷¹ charakterizuje pohnutku pachatele, takže „k dokonání trestného činu postačí, když pachatel, veden touto pohnutkou, nesplní povinnost vyplývající z jeho pravomoci veřejného činitele, a není třeba, aby škoda skutečně vznikla anebo aby pachatel skutečně opatřil sobě nebo jinému neoprávněný prospěch.“⁷²

Úřední osoba dále může při výkonu své pravomoci spáchat trestný čin maření úkolu úřední osoby z nedbalosti, který spočívá ve zmaření nebo v podstatném ztížení splnění důležitého úkolu. „Výkonem pravomoci je jak řešení konkrétních individuálních případů, tak vydávání obecně závazných právních aktů.“⁷³ Z toho dovozujeme, že i soudce je úřední osobou, vzhledem ke své činnosti, způsobilou k spáchání trestného činu podle § 330 trestního zákoníku. K naplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu je dále potřeba, aby soudce v nedbalostním zavinění jednal tak, že by zmařil nebo podstatně ztížil důležitý úkol. V případě soudce bychom si pod pojmem „důležitý úkol“ mohli představit poslán

soudů poskytovat ochranu právům, rozhodovat o vině a trestu nebo nestranně a nezávisle rozhodovat v rámci soudního řízení.

Pokud by se soudce v souvislosti s výkonem své funkce dopustil trestného činu přijetí úplatku, je za něj trestán přísněji než „neúřední“ osoba, protože status úřední osoby je při posuzování trestného činu přijetí úplatku zvlášť přitěžující okolností. Trestní odpovědnost soudce za chybnou interpretaci nebo aplikaci zákona, popřípadě za nesprávný úřední postup, český právní řád nezná. Situace, kdy by soudce rozhodl v rozporu se zákonem nebo postupoval nesprávně, ovšem nelze vyloučit. Pro tyto případy jsou v právním řádu zakotveny opravné prostředky, jejichž prostřednictvím se mohou dotčené subjekty domáhat ochrany svých práv v rámci přezkumného řízení.⁷⁴

Uvažujeme-li nad trestní odpovědností soudců v antickém Římě, musíme zaměřit svoji pozornost na přetora, ale také na trestní odpovědnost soukromých soudců působících v rámci civilního procesu. Jak inspirativně připomíná M. Skřepek, během vývoje trestního postihu protiprávní činnosti soudce můžeme vysledovat dvě roviny. První z nich představuje trestní postih „pouhého“ úplatkářství, které je beze vší pochybnosti fenoménem obrazně řečeno „starým jako lidstvo samo“. V tomto ohledu není dnešní česká či evropská liberálně-demokratická společnost výjimkou. Vedle trestního postihu úplatkářství existovaly také případy, kdy byl soudce poháněn k odpovědnosti za protiprávní odsouzení nevinného na smrt.⁷⁵ Tato situace je však spojena výlučně s trestním procesem, a není proto předmětem zkoumání naší práce, která je primárně vázána na římský republikánský proces civilní.

Magistrátova trestní odpovědnost se vztahuje k problematice výběru soukromého soudce. *Unus iudex* byl v druhé procesní fázi civilního soudního řízení (*apud iudicem*) povolán k tomu, aby soudní spor fakticky rozhodl. Nejen z tohoto hlediska je tak jeho výběr významným faktorem, který ovlivňuje spravedlivý proces. Pokud magistrát přijal úplatek, a to od některé z procesních stran, při dosazování soukromého soudce, dopustil se trestného činu, tzv. *crimen repetundarum*. Jednalo se o trestný čin zahrnující širokou skutkovou podstatu jakékoliv formy vydírání či úplatkářství při výkonu úřední moci. Před rokem 59 př. Kr. bylo postupně vydáno několik zákonných norem upravujících problematiku vydírání. Tyto zákony se týkaly především zneužití moci správci jednotlivých provincií. Místodržící (správci provincií) se totiž na obyvatelích spravované provincie nezřídká vydírání dopouštěli.⁷⁶ *Lex Iulia repetundarum* z roku 59 př. Kr. pak byla poslední republikánskou úpravou širší problematiky trestných činů úplatkářství a celkového zneužití úřední moci. Sankci představovala pokuta ve výši čtyřnásobku získaného majetku a ztráta členství v senátu. K problematice úplatkářství dále uvádí Aemilius Macer v Digestech: „*Lex Iulia k úplatkářství stanoví, že nikdo nesmí nic převzít za účelem stanovení soudce nebo arbitra nebo za účelem výměny soudce či arbitra nebo za účelem jejich ovlivnění při rozsudku. Nic za stanovení, nic za výměnu (změnu), nic za ovlivnění při rozsudku. A také nesmí nic převzít za uvržení někoho do vězení, za svázání někoho nebo za nechání někoho svázat nebo za propuštění z okovů, ba ani za odsouzení nebo osvobození někoho. Také nesmí nic převzít za vyměření škody nebo za vydání nebo nevydání rozsudku zahrnujících osobní status nebo peníze.*“⁷⁷

Výše rozebraná norma se nevztahovala jen na představitele veřejné správy, ale také na soukromé soudce. Máme-li však stručně uvažovat o „kořenech“ trestní odpovědnosti soukromého soudce, není jiná možnost než začít zákonem XII desek. L. Heyrovský k tomu

uvádí: „Podle zákona XII tabulí měl *iudex* nebo *arbiter*, dal-li se porušiti penězi, ztrestán býti *poena capitis*. Později byl případ ten, jakož i dání úplatku soudcovi vztahován pod *lex Cornelia de falsis* a bylo stejně postupováno proti soudci, který učinil nález, porušuje vědomě jasný zákon.“⁷⁸ Vedle přijetí jakéhokoliv majetkového prospěchu v souvislosti s výkonem judikační činnosti tak bylo trestné i jednání, kterým soudce vědomě porušoval jasný zákon, a to bez ohledu na skutečnost, zda došlo k nějaké formě obohacení. Z roku 81 př. Kr. pochází *lex Cornelia testamentaria*, jehož název *lex Cornelia de falsis*, užívaný Leopoldem Heyrovským, představuje jiné označení pro tentýž zákon.⁷⁹ V období principátu následně došlo k rozšíření skutkové podstaty na trestnou činnost soudců. K tomu uvádí Iulius Paulus v Digestech: „Když je potvrzeno, že vybraní soudci byli přistiženi nebo dopadeni s penězi, jsou zpravidla odvoláni ze svého soudu nebo posláni do vyhnanství nebo jsou po pevně stanovenou dobu předáni místodržícímu.“⁸⁰

Můžeme tak učinit závěr, že objektivní stránka trestného činu úplatkářství, resp. trestní odpovědnosti v rámci soudnictví, vyplývá již z podstaty rozdělení činnosti během fází civilního procesu (*in iure, apud iudicem*). Zatímco prétor je především trestně odpovědný za výběr soukromého soudce, *iudex privatus* v trestněprávní rovině odpovídá za samotný rozsudek.

Odpovědnost za škodu způsobenou „nesprávným“ rozhodnutím

Institut náhrady škody způsobené nesprávným (nejen soudním) rozhodnutím nebo úředním postupem je, dle našeho názoru, v recentních právních řádech jistým doplňkem různým forem opravných systémů. V rámci české právní úpravy za škodu či nemajetkovou újmu způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem soudu odpovídá stát. Odpovědnost státu formuluje zákon 82/1998 Sb., o odpovědnosti státu za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem,⁸¹ jako odpovědnost objektivní bez liberačních důvodů a ve věcech náhrady škody způsobené rozhodnutím nebo postupem soudu jedná jménem státu Ministerstvo spravedlnosti ČR. Právo na náhradu škody mají účastníci řízení, ve kterém bylo vydáno rozhodnutí, z něhož jim vznikla škoda, a ty osoby, se kterými nebylo jednáno jako s účastníky, ačkoliv s nimi jako s účastníky řízení jednáno být mělo. Škodou se pak rozumí skutečná škoda a ušlý zisk.⁸² Stát odpovídá za škodu obecně za splnění těchto kumulativních podmínek: Nárok lze uplatnit pouze tehdy, když pravomocné rozhodnutí bylo pro nezákonnost zrušeno nebo změněno příslušným orgánem, a nárok se přiznává pouze tehdy, když poškozený využil v zákonem stanovených lhůtách všech procesních prostředků, které zákon poškozenému k ochraně jeho práva poskytuje.

Škoda může vzniknout i nesprávným úředním postupem soudu, čímž se rozumí zejména porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě. Stát poskytuje podle zákona 82/1998 Sb. i přiměřené zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu. Zadostiučinění se poskytne v penězích, jestliže samotné konstatování porušení práva by se jevilo jako nedostačující a nemajetkovou újmu nelze nahradit jinak. Při stanovování výše zadostiučinění se přihlíží k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k nemajetkové újmě došlo.

Jako zajímavější se tak jeví otázka, a to právě ve vztahu k římskoprávní úpravě, jakým způsobem se případný vznik škody může dotknout konkrétního soudce. Pohledem *de lege lata* toliko konstatujeme, že na základě zákona může stát na soudci požadovat regresní

úhradu již „vyplacené“ náhrady škody,⁸³ a to pouze do výše stanovené pracovněprávními předpisy. „*Nahradil-li stát škodu, která vznikla z nezákonného rozhodnutí nebo z nesprávného úředního postupu, na nichž se podílel soudce, nebo poskytl-li ze stejného důvodu zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, může požadovat regresní úhradu pouze tehdy, pokud byla vina soudce zjištěna v kárném nebo trestním řízení. Právo na regresní úhradu vznikne tedy pouze tehdy, byla-li škoda způsobena zaviněným porušením povinností ze strany soudce.*“⁸⁴

V historickém vývoji republikánského Říma se tak setkáváme s institutem, který je v současných právních rádech téměř neznámý. Jedná se o soukromoprávní odpovědnost soudce za „špatný“ rozsudek, jehož prostřednictvím případně mohla vzniknout některému z procesních subjektů zejména újma na majetku. V dnešní společnosti je zcela nemyšlitelné, aby soudce na základě civilního řízení vstoupil do soukromoprávního vztahu s některou z procesních stran. Na druhou stranu právní i faktické postavení evropských soudců se blíží spíše postavení římského přetora, nikoliv soukromého soudce. Jestliže tak spor rozhoduje soukromá osoba na základě jisté formy autorizace veřejné moci, nejedná se o nějakou zásadní kolizi mezi právem veřejným a soukromým.

Soukromý soudce mohl poměrně snadno „učinit proces svým vlastním“, tedy na základě civilního soudního řízení vstoupit do soukromoprávního vztahu s některou z procesních stran. V latině se s tímto institutem setkáváme v sousloví „*litem suam facere*“. Nabízí se tak několik témat, která jsou s tímto institutem spojena. Zejména jde o otázku, zda soukromý soudce mohl učinit proces svým vlastním již v nejstarším civilním procesu legisakčním, nebo až v rámci progresivnějšího procesu s písemnými formulemi. Vedle toho musíme podrobněji uvažovat nad právním kontextem civilní odpovědnosti soudce z hlediska hmotného i procesního práva. Dále se také nabízí otázka, které procesní prostředky měl k dispozici poškozený subjekt republikánského civilního procesu, aby se mohl domáhat náhrady škody. A konečně, v jaké výši a jakým postupem se stanovovala výše náhrady škody.

O institutu *litem suam facere* nacházíme zmínky již v nejstarším římském právu, tedy v dobách procesu legisakčního. Tehdy patrně platilo, že v případech, kdy se soudce nedostavil k civilnímu řízení, učinil proces svým vlastním a ztrátu procesu na sebe přesunul postihující žalobce. Platila tak analogie s pravidlem obsaženým v zákoně XII desek, které stanovilo, že soudce má po poledni rozhodnout soudní řízení ve prospěch dostavivší se strany. Jaké procesní prostředky měl k dispozici „poškozený“ subjekt, to se můžeme spíše jen domnívat. Jedno z vysvětlení předpokládá, že *iudex* se apriorně považoval za odsouzeného ve vztahu k žalobci, jemuž příslušela *legis actio per manus iniunctionem*, tedy rovnou nastupovala exekuce znějící na určitou peněžitou sumu. *Legis actio per manus iniunctionem* byla poměrně přísným exekučním prostředkem. Nesplnil-li žalovaný do třiceti dnů povinnost uloženou v rozsudku, dostavil se spolu s žalobcem před přetora. Další neplnění vedlo k šedesátidenní „vazbě“ v moci žalobce, po jejímž uplynutí mohl být odsouzený žalobcem usmrčen nebo prodán do otroctví.⁸⁵

Druhá teorie pracuje s konáním dalšího procesu, jehož se zúčastnil meškající soudce, a jakožto sukcesor žalovaného vstoupil na jeho místo v procesu, pro který byl stanoven nový *iudex*. V obou uvedených případech tedy došlo k „učinění procesu svým vlastním“. Pro žalobce však byla pochopitelně výhodnější první varianta, kdy se mohlo přistoupit rovnou k exekuci. Druhý popsáný případ se jeví značně sporně. Soudcova liknavost sice mohla být potrestána odsuzujícím rozsudkem v novém řízení, ale profitoval z toho zejména

na „původní“ žalovaný, který se zbavil svého závazku. Oprávněný žalobcův nárok a jeho soudní vymáhání to toliko zpomalily a ekonomický profit zůstal stejný.⁸⁶

Zřetelnější informace o civilní odpovědnosti soudce můžeme získat z pozdějších pramenů, které se vztahují k rozvoji prétorské činnosti v oblasti utváření masy honorárního práva. Na tomto místě musíme přičinit poznámku o neexistenci opravných prostředků v římském republikánském civilním procesu,⁸⁷ nicméně nositelé prétorského impéria si byli jistě vědomi toho, že není možné zcela připustit toliko jednostupňové řízení bez existence jakéhokoliv korektivu. Navíc civilnímu procesu jako takovému dominovala zásada římské ekvity.

Na nebezpečí situace, kdy mohl soudce učinit proces svým vlastním, upozornil např. již Gaius ve čtvrté knize svých Institucí.⁸⁸ Mohl se však soukromý soudce dopustit během soudního řízení civilního deliktu? Odpověď zní, že nikoliv. Pojmovým znakem deliktu je totiž některá z forem zavinění a ta nebyla pro „učinění procesu svým vlastním“ nezbytná, což můžeme demonstrovat na dalším Gaiově textu, tentokrát vybraném z Digest: „*Když učiní soudce proces svým vlastním, nemůže na něj být nahlíženo jako na toho, kdo je vázán vzhledem k tomu, že spáchal delikt, protože totiž není vázán ustanoveními smlouvy a ve chvíli, kdy se dopustí něčeho nesprávného, dokonce z neznalosti, jako výsledek takového skutku může na něj být podána žaloba vyplývající právě z tohoto skutku a následně musí zaplatit pokutu, která odpovídá spravedlivě dané události a je stanovena svědomitým rozsudkem soudce.*“⁸⁹

V daném případě se nejedná o odpovědnost subjektivní, která je charakteristická zaviněním, ať již nedbalostním, či úmyslným, ale o odpovědnost objektivní, tedy o odpovědnost za výsledek. Postačilo, aby se soudce dopustil něčeho nesprávného pouze z neznalosti, která je vyjádřena v latinském slově *imprudencia*. Překlada „neznalost“ užívá ve své studii i M. Skřejpek.⁹⁰ Nabízí se však úvaha, zda by „neznalost“ nemohla být případně nahrazena nebo i doplněna výrazem „neuvážlivost“. Jurisprudence jakožto právní věda není dle našeho názoru totiž pouze znalostí práva, ale je definována i uvážlivostí, rozmyslem, což směřuje k výše citovanému úryvku z Macrobiových Saturnálií. Soukromý soudce v římském právu tak sice není odpovědný za delikt, ale je odpovědný za kvazidelikt (*obligationes quasi ex delicto*).

Konečně směřujeme naše úvahy k posledním dvěma vytčeným otázkám. Jakým procesním prostředkem disponoval subjekt, který se cítil být poškozen špatnou a neuvážlivou činností soudce? Procesní strana civilního řízení se mohla obrátit na prétora, aby připustil žalobu na daného soudce. Jednalo se o prostou *actio*, která v průběhu vývoje římského procesního práva nikdy nenašla svého pojmenování. Lépe řečeno, terminologicky ji můžeme označit jako *actio in factum*. Proč tomu tak bylo, to se na základě dochovaných pramenů můžeme jen domnívat. Zřejmě šlo o snahu prétorů nevypichovat chyby v řízení konaných v rámci jejich jurisdikce a navíc soukromý soudce byl nejčastěji vybírán ze seznamu vedeného právě prétorem. *Actio in factum* tak byla jednou ze žalob, které prétor poskytoval za okolností hodných zvláštního zřetele a vždy toliko pro daný případ, což musíme vnímat v kontradikeci k žalobám civilním a prétorským garantovaným v ediktu.⁹¹

Výše pokuty jakožto náhrada škody byla stanovena svědomitým rozsudkem porotce⁹² v novém řízení, a to samozřejmě pouze v případech, kdy ho prétor připustil. Zdá se však zřejmé, že neodpovídala celé výši předmětu řízení, které skončilo „špatným“ rozsudkem. Poněkud odlišná situace nastala v případech, kdy by snad soudce rozhodl proces nesprávně

úmyslně. I zde tak hraje problematika zavinění svoji roli. V tomto se můžeme opřít o text Domitia Ulpiana: „*Soudce musí mít na paměti, že se stane odpovědným k náhradě škody, když podvodně rozhodne v rozporu se zákonem (bereme v potaz, že tak učinil podvodně, když je zřejmé, že je vinný vzhledem k zaujatosti, nebo dokonce korupci) a jako následek zaplatí celou hodnotu škody.*“⁹³ Vedle neznalosti nebo neuvážlivosti tak mohl soudce rozhodnout „špatně“ samozřejmě i úmyslně, ať již jednáním *contra legem*, nebo *in fraudem legis*. Opřeme-li náš výklad o citovaná slova Domitia Ulpiana, můžeme dovodit, že případné eventuality zapovězeného jednání představují *gratia* (náklonnost k jedné ze stran sporu), *inimicitia* (naopak nepřátelství k jedné ze stran) a *sordes* (pasivní forma úplatkářství). Zda bylo možné pod tuto skutkovou situaci náhrady celého předmětu řízení podřadit i nedbalost, je otázkou značně spornou.

Mimoprávní odpovědnost (soudcovská etika)

„*Etika totiž nielen upína svoj zrak k hodnotám, apeluje na cit a svedomie, ale niekde uzatvára diskusiu triezvym textom, formuláciou záväzných pravidiel, etickým kódexom. Teda kým etika dáva profesii identitu, pravidlá kódexu zabezpečujú jej disciplínu.*“⁹⁴

Na úvod uvádíme malý komparativní přehled ohledně soudcovských etických kodexů napříč zeměmi Evropy. Státy, které psaný etický kodex chování soudce mají, jsou převážně katolickými zeměmi, jako např. Itálie a Slovensko, nebo zeměmi, jejichž majoritní část obyvatelstva bez vyznání (Česká republika, Estonsko aj.). V těchto zemích zřejmě nejsou etické nároky na chování soudce tak silně společensky zakořeněny, že by je bylo možno v dané společnosti „cítit“, a tak ohledně jejich určení panuje větší nejistota. Naproti tomu v protestantských zemích, zejména ve Skandinávii, Velké Británii a Německu, jsou lidé zvyklí být pod soustavným dohledem spoluobčanů⁹⁵ a veřejné odsouzení je opravdu zabolí. Rozdíl mezi praktickým životem ve společnosti katolické a ve společnosti protestantské spočívá tedy v tom, že na hříšníka se u katolíků nahlíží jako na toho, komu Bůh odpustí a kdo bude omilostněn, a proto by mu mělo odpustit i společenství, kdežto v protestantské společnosti je hřích projevem zatracení jedince, a proto společenství nemá co odpouštět. Novější tendence však ukazují, že němečtí a švédští soudci mají zájem o psaná etická pravidla.⁹⁶

Etické zásady chování soudce schválené 26. 11. 2005 Soudcovskou unií ČR jsou inspirovány Bangalorským kodexem z roku 2001. Ve srovnání s ním obsahují stručnější teze, ale jeho podstatné myšlenky byly zachovány. Předchozí etické zásady (schválené 28. 10. 2000) se skládaly jenom ze sedmi bodů a byly formulovány značně obecně a neurčitě. Pokud by se o etickém kodexu uvažovalo jako o „*návodu k dobrému jednání*“⁹⁷, mohla by se tato stará etická pravidla považovat za nedostačující. Právě pro zmíněnou obsahovou provázanost Bangalorského kodexu s aktuálními soudcovskými zásadami se pokusíme shrnout základní principy zmíněného kodexu, které zároveň platí i pro české soudce.

Kodex z Bangalore⁹⁸ se skládá z preambule, šesti kapitol reprezentujících hodnoty prosazované v soudnictví a z jednotlivých pravidel. Hodnotou číslo jedna je nezávislost, která představuje nejen nezávislost soudce na ostatních složkách moci, stranách sporu a společnosti, ale i nezávislost na soudcích ostatních. Na nezávislost na ostatních soudcích pravděpodobně naráží způsob kvalitativního hodnocení práce soudce, kterou běžně, bez opory v zákoně,⁹⁹ vykonává soudce odvolacího soudu (nadřízeného soudu).¹⁰⁰ K tomuto problému se vyjádřila i soudkyně Okresního soudu v Ústí nad Orlicí: „*Kariéra soudce*

nezávisí na jeho individuálních vlastnostech předkládaných vnějšímu publiku, ale na jeho kvalitách posuzovaných uvnitř justice a podle měřítek stanovených samotnou justicí [...] Za této situace český soudce mnohem více dbá na to, aby jeho rozhodnutí konvenovalo s názorem odvolacího soudu než s veřejným míněním a v extrémním případě i než s jeho vlastním přesvědčením.“¹⁰¹

Druhou hlavní zásadou Bangalorského kodexu je nestrannost. Stat' pojednávající o nestrannosti demonstrativně vypočítává možnosti podjatosti soudce, povinnost soudce omezit možnost podjatosti v přidělených případech a povinnost soudce nevyjadřovat se k věci způsobem, jenž by mohl narušit důvěru ve spravedlivý průběh procesu. Ještě jemnější nuanci této povinnosti odhaluje J. Rubeš: „Zvlášť obtížné je zachovat nestrannost při pokusu o smír. Je sice nutné naznačit možné perspektivy sporu, ale není možné říci, jak spor dopadne, nedojde-li k uzavření smíru.“¹⁰² Odolat pokušení přimět strany k uzavření smíru a zároveň o uzavření smíru „usilovat“ – jak je stanoveno v § 99 občanského soudního řádu –, zůstat nestranným třetím a zároveň doporučit možnosti smírného vyřešení sporu, toť umění hodné dobrého soudce.

Další hlavní hodnotou kodexu je integrita. V rámci udržování integrity se má soudce chovat tak, aby „vzbuzoval důvěru veřejnosti v nezávislost soudnictví“. Má se vlastně ucházet o důvěru veřejnosti, ne jí disponovat jako náležitostí svého společenského postavení. Soudce je dále vybízen nejen k zjednání spravedlnosti, ale rovněž k tomu, aby to bylo zjevné. Soudci se nemají schovávat, ale aktivně vzbuzovat důvěru společnosti. Mohli bychom to nazvat i povinností marketingu – soudce by měl přiměřeně svému stavu prezentovat výsledky své práce, aby se pak nemusel divit, že v anketě důvěry soudy zaostávají třeba za prezidentem, který se prezentuje pořád. Ústavní soud se k této novince připojil ve svém nálezu ohledně zveřejnění členství soudců v KSČ – argumentoval v něm judikaturou Evropského soudu pro lidská práva: „Relevantní je zde tedy veřejný zájem nejen na existenci personálně a profesionálně nezpochybnitelné justice, ale i na tom, zda se tak jeví.“¹⁰³

Dalšími hodnotami, kterých by se soudci měli držet, jsou důstojnost, rovnost a odbornost. Nemůžeme si odpustit k těmto hodnotám nepřipojit alespoň výběr z doporučení od již výše zmiňovaného významného českého procesualisty J. Rubeše: „Procesní předpis musí být (soudcem) ovládán se stejnou samozřejmostí jako nástroj v rukou řemeslníka.“ Dále také: „Citem pro čistotu mateřštiny se má vyznačovat každý vzdělaný člověk. Lze proto požadovat po soudcích, jejichž prakticky jedinou zbraní je mluvené a psané slovo, aby dobře ovládali hovorovou a spisovou mluvu (tuto schopnost lze získat především četbou krásné literatury).“¹⁰⁴ Po přečtení mnoha dalších doporučení J. Rubeše s jistým podivem klademe otázku, proč dnešní soudci ohledně etických pravidel své činnosti tápou,¹⁰⁵ a proč místo inspirace mezinárodními pravidly nesáhnou po domácím „pokladu“.

O soudcovské etice v antickém Římě zbývá snad jen přičinit poznámku, že prameny práva v rámci římského právního systému tvořilo právo nepsané (*ius non scriptum*), tedy právní obyčej (*consuetudo, mos, mores*), a právo psané (*ius scriptum*). Pojmy *consuetudo* a *mos* však mají částečně odlišný charakter. *Mos* z dnešního pohledu chápeme spíše jako vyjádření morálního normativního systému, jenž odkazuje k římským tradicím a slavným činům starých Římanů, které jsou vyjádřeny v metanaracích.¹⁰⁶ *Consuetudo* je pak definováno především jako klasický právní obyčej ve smyslu formálního pramene práva, a je tedy odrazem zaběhnuté právní praxe. Dle našeho názoru je nezřetelnější etický apel obsažen právě v pojmu *mos*, jak vyjadřuje např. známý antický básník Vergílius: „*Saturni*

*gentum haut vinclo nec legibus aequam.*¹⁰⁷ („Buďte našimi hosty a poznejte Saturnův národ, Latíny, ctitele práva, ti bez pout zákona těsných sami se na uzdě drží dle příkladu dávného krále.“)¹⁰⁸

5. Závěr

Římské právo představuje unikátní a komplexní systém právních norem, který je z dnešního pohledu velmi moderní. Římští juristé, inspirovaní řeckou filozofií, založili svoji metodu zejména na rozlišování pojmů a na jejich přesném definování, což umožnilo právě vytvoření ucelenějších systémů v rámci jednotlivých právních odvětví.

Samozřejmě však musíme vnímat, že jako právníci zkoumáme především otázky právního charakteru. Dnes není problém usednout k internetu a pročítat např. nálezy Ústavního soudu ČR. Na základě analýzy menšinových stanovisek či životopisů můžeme tvořit třeba profily soudců ÚS. V tomto ohledu je římská společenská praxe přece jen o něco méně probádaná. Bylo by tak jistě zajímavé zjistit statistiku, kolik žalob na soudce který prétor připustil a v jaké výši se obvykle pohybovala náhrada škody. To bychom ale od dávné historie chtěli asi přiliš, postačí, když nám zůstane především inspirací.

Ona inspirace může spočívat především v otevření otázky, jakými prostředky v dnešním právu můžeme svázat odpovědnost soudce s jeho povinnostmi. Jistě to nebude římská „sokromá“ žaloba, nicméně určitá forma soukromoprávní odpovědnosti by neměla být vyloučena, jakkoliv nechceme všechnu „nespravedlnost“ soudního řízení svádět na soudce.

Poznámky

¹ K tomu např. Gerloch, A. – Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II*. Praha: Karolinum, 2010, nebo Melzer, F.: *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2009.

² Cic. Or. 34.

³ Právní odpovědností rozumíme formu právního vztahu, ve kterém na základě porušení právní povinnosti dochází ke vzniku nové právní povinnosti (nového právního vztahu) zejména sankční povahy. K tomu podrobněji Knappová, M.: *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

⁴ Zoulík, F.: *Soudy a soudnictví*. Praha: C. H. Beck, 1995, str. 86.

⁵ K tomu zákon 236/1995 Sb. Na příkladu hmotného zabezpečení soudců lze ukázat, že ne každé právo a garance náležející soudci z titulu výkonu jeho funkce má jednoznačný obsah. K problematice soudcovských platů se již několikrát vyjádřil Ústavní soud ČR a ve své judikatuře pojmenoval několik kritérií, na jejichž základě je možné posoudit ústavnost tzv. „zmrazení“ soudcovských platů. Z nálezu Pl. ÚS 55/05 uvádíme: „*Ústavní postavení soudců na straně jedné a představitelů moci zákonodárné a výkonné, zvláště pak státní správy, na straně druhé se vzhledem k principu dělby moci a principu nezávislosti soudců odlišuje, z čehož plyne i rozdílný dispoziční prostor pro zákonodárce k platovým restrikcím vůči soudcům ve srovnání s dispozičním prostorem k takovýmto restrikcím v jiných oblastech veřejné sféry. Zásah do materiálního zabezpečení soudců garantovaného zákonem nesmí být výrazem svévole zákonodárce, nýbrž musí být, vycházející ze zásady proporcionality, odůvodněn výjimečnými okolnostmi [...].*“

⁶ Přesnější funkce soudce zaniká uplynutím kalendářního roku, v němž soudce dosáhl věku 70 let: § 94 písm. a) zák. o soudech a soudcích.

⁷ Požadavek neslučitelnosti funkcí je vyjádřen v článku 82 odst. 3 Ústavy ČR („Funkce soudce není slučitelná s funkcí prezidenta republiky, člena Parlamentu ani s jakoukoli funkcí ve veřejné správě“) a v § 85 zákona o soudech a soudcích.

⁸ § 94 zák. o soudech a soudcích.

⁹ § 67n. zák. o soudech a soudcích.

¹⁰ Z hlediska formálního jde především o české státní občanství, bezúhonnost, svéprávnost a dosažení věku třiceti let.

- ¹¹ K nejznámějšímu případu viz Bartošek, M.: VERRINAE. Praha: UK, 1977. V tomto ohledu tak nelze úplně souhlasit s myšlenkou, že k většímu prolínání práva a politiky dochází až s ústupem obyčejového práva a dominantní rolí velkých právních kodifikací konce 18. a 19. století. K tomu srov. Maršálek, P.: Právo a společnost. Praha: Auditorium, 2008, str. 208–209.
- ¹² Soukromý soudce neměl nárok na odměnu, šlo o veřejnou povinnost. K tomu např. Paul. D. 5, 1, 78 nebo Arcadius Charisius D. 50, 4, 18, 14.
- ¹³ *Iudices privati* mohou být v římském procesním právu: *iudex, arbiter a recuperatores*. *Iudex* vystupoval jako soudce v soukromoprávních sporech všeho druhu vždy jako samosoudce (*unus iudex*). Oproti tomu *arbiter* je jakýmsi podtypem samosoudce, jehož rozhodovací agenda spadá do oblasti nikoliv nutně sporného práva mezi jednotlivými subjekty, ale týká se zejména uspořádání zmatených právních poměrů. *Arbiter* vystupuje také sám, v některých případech jsou arbitři tři. Jeho rozhodování se týká např. oblasti dědického práva (rozdělení dědictví mezi spoludědice) či vlastnického práva (rozdělení společné věci mezi jednotlivé spoluvlastníky). Ve městě Římě zpočátku mohli být jako *unus iudex* nebo jako *arbiter* vybírání pouze senátoři. Ke změně došlo v roce 122 př. Kr., kdy G. Gracchus vyloučil senátory jakožto porotce v oblasti soukromoprávní i trestní a porotní úřad přešel na *equites*. Toto opatření bylo zřejmě účelové v boji o moc, kdy se Gracchus tímto krokem pokoušel dostat jezdeckto na svou stranu. V roce 81 př. Kr. pak Sulla navrácí porotní soudy opět mezi senátory, seznam je doplněn přibráním cca 300 jezdců. Avšak už o 11 let později, roku 70 př. Kr., *lex Aurelia iudiciaria* zavedl systém nový. Vznikl zvláštní porotní seznam (*album iudicium selectorum, iudices selecti*), rozdělený do tří oddílů podle skupin osob, ze kterých bylo možné vybírat (senátoři, jezdci a *tribuni aerarii*). Za Caesara roku 46 př. Kr. *tribuni* ze seznamu odpadli. I v pozdějších letech docházelo postupně k dalším změnám (za Augusta či Caliguly), nicméně lze učinit závěr, že soukromý soudce byl po většinu doby vývoje římského civilního práva buď senátorem, nebo jezdcem.
- ¹⁴ K tomu značně kriticky Bartošek, M., VERRINAE, str. 124.
- ¹⁵ Více Heyrovský, L.: Římský proces civilní. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1925.
- ¹⁶ Paul. D. 5, 1, 12, 2.
- ¹⁷ „*Caecus iudicandi officio fungitur*.“ Ulp. D. 5, 1, 6.
- ¹⁸ § 76 zák. č. 6/2002 Sb.
- ¹⁹ Melzer, F., Metodologie, str. 18.
- ²⁰ Neinterpretujeme toliko pojem „zákon“, ale celé sousloví „vázáno pouze zákonem“.
- ²¹ Obdobně je to s evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a judikaturou Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.
- ²² Článek 89, odst. 2.
- ²³ Kühn, Z. – Bobek, M. – Polčák, R.: Judikatura a právní argumentace. Praha: Auditorium, 2006, str. 35.
- ²⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2007, sp. zn. IV. ÚS 301/05.
- ²⁵ Kühn, Z. – Bobek, M. – Polčák, R., Judikatura, str. 221.
- ²⁶ § 226 odst. 1 a § 243d zák. č. 99/1963 Sb., § 264 a § 270 zák. č. 141/1961 Sb., § 78 odst. 5 a § 110 odst. 3 zák. č. 150/2002 Sb.
- ²⁷ § 14 odst. 3: „*Nejvyšší soud sleduje a vyhodnocuje pravomocná rozhodnutí soudů v občanském soudním řízení a v trestním řízení a na jejich základě v zájmu jednotného rozhodování soudů zaujímá stanoviska k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu.*“
- ²⁸ § 19 odst. 1: „*V zájmu jednotného rozhodování soudů může předseda Nejvyššího správního soudu nebo předseda kolegia Nejvyššího správního soudu nebo rozšířený senát na základě vyhodnocení pravomocných rozhodnutí soudů navrhnout příslušnému kolegiu zaujetí stanoviska. K zaujetí stanoviska je potřebný souhlas většiny všech členů kolegia.*“
- ²⁹ Kühn, Z. – Bobek, M. – Polčák, R., str. 11.
- ³⁰ Kühn, Z.: Význam proměny soudcovské ideologie aplikace práva ve světle ústavní judikatury let 1993–2003. Právní rozhledy, č. 4/2004, str. 3–17.
- ³¹ Zákaz *denegatio iustitiae*. Tento princip byl respektován i v římském soudnictví.
- ³² Nadstandardními metodami výkladu jsou: historická, teleologická, komparativní a e ratione legis; k tomu Gerloch, A.: Teorie práva. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 132.
- ³³ Emmert, F.: Soudcovská nezávislost, často nepochopený pojem ve střední a východní Evropě. Soudce, č. 6/2003, str. 7–11.
- ³⁴ Kühn, Z., Význam, str. 127.
- ³⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2007, sp. zn. IV. ÚS 301/05.
- ³⁶ „*[...] povinnost vykládat národní právo ve světle dikce a účelu směrnice, aby dosáhl cíle [...].*“ Rozsudek Soudního dvora ze dne 10. 4. 1984 C-14/83 „*von Colson*“.
- ³⁷ Ulp. D. 1, 1, 10, 2.
- ³⁸ Jhering, R.: Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Zweiter Theil, Erste Abtheilung. Lipsko: Breitkopf und Härtel, 1874, str. 650.
- ³⁹ Paul. D. 32, 25, 1.
- ⁴⁰ Bonfante, P.: Instituce římského práva. Brno: Čs. a s. Právník, 1932, str. 28.
- ⁴¹ Vážný, J., Římský proces civilní, str. 10.
- ⁴² *Honorarium* pochází od slova *honor*, které lze přeložit jako veřejný úřad.

- 43 Sommer, O.: Prameny soukromého práva římského. Praha: nákladem vlastním, 1932, str. 62–63. K tomu také Marci. D. 1, 1, 8 nebo Pap. D. 1, 1, 7, 1.
- 44 Zoulík, F., Soudy a soudnictví, str. 107.
- 45 § 30 zák. č. 141/1961 Sb.
- 46 § 64 zák. č. 150/2002 Sb.
- 47 Ulp. D. 2, 1, 10.
- 48 Ulp. D. 5, 1, 17.
- 49 Heyrovský, L.: Římský proces civilní, str. 59.
- 50 Africanus D. 5, 1, 77.
- 51 K tomu srov. např. Bičovský, J.: Pokleslost justice a její obroda. Soudce č. 7–8/2007, str. 14, a Holländer, P.: Filosofie práva. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, str. 18n. a str. 249n.
- 52 Překlad převzat z publikace Sobek, T.: Nemorální právo. Praha: Ústav státu a práva, 2010, str. 264.
- 53 Židlická, M. – Schelle, K.: Právní dějiny I. Starověk. Brno: Doplněk, 1998, str. 192.
- 54 Dle současné právní sociologie vnímá člověk, co je spravedlivé a nespravedlivé, již od útlého dětství. Podrobněji např. Večeřa, M.: Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- 55 Podrobněji Bonfante, P., Instituce římského práva, str. 8–9.
- 56 Vážný, J., Římský proces civilní, str. 50.
- 57 § 80 odst. 2 písm. d) zák. č. 6/2002 Sb.
- 58 Srov. stanovky některých relevantních politických stran.
- 59 Srov. <http://jinepravo.blogspot.com/2008/06/me-bt-soudce-lenem-politick-strany.html>
- 60 § 80 odst. 6 zák. č. 6/2002 Sb.
- 61 Macrob. Sat. III 16, 15. Překlad převzat z: Skřejpek, M.: Litem suam facere. In: Právněhistorické studie, č. 39.
- 62 Citováno z nálezu Pl. ÚS 7/02: „Takový stav, plynoucí ze zákonné úpravy, jak je shora rozvedena, kdy způsob vzdělávání včetně vymezení jeho obsahu zůstává fakticky v rukou moci výkonné, akceptovat nelze, neboť jde o další projev principu dělby moci, neodpovídajícího a nepřípustného vlivu moci výkonné na moc soudní.“
- 63 Tamtéž.
- 64 Tamtéž: „Takto široce a mnohostranně pojaté kompetence představitelů moci výkonné ve vztahu k posuzování odborné způsobilosti soudců již jmenovaných ve své kumulaci nerespektují princip dělby moci a nelze je ve světle shora uvedených ústavních hodnot akceptovat. Výkonná moc, která má v poměru k moci soudní pouze vytvářet předpoklady materiální a organizační pro její řádné fungování, jimi získává instrumenty, které jsou způsobilé, byť i jen nepřímo, nezávislé rozhodování soudců ovlivňovat.“
- 65 Tamtéž.
- 66 Gerloch, A., Teorie práva, str. 184.
- 67 Knapp, V.: Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, str. 169.
- 68 Značně „ideologicky“ zabarvený pohled na danou problematiku předkládá M. Bartošek: „Jak prétor, tak ani soudce neměli (tj. nemuseli mít) žádnou speciální kvalifikaci, nýbrž vykonávali svou funkci výlučně díky svému výsadnímu postavení společenskému. Již z toho vyplývá, co asi bylo pro ně jako jednotlivce (a pro ty, kdo jim tyto funkce svěřili, jako třídu) rozhodující, právníká stránka případu nebo stránka politická, třídní? Vždyť kdyby pro ně mělo hlavní význam uskutečňování ryzího ‚práva‘ a ryzí ‚spravedlnosti‘, byli by mohli klidně svěřit celé soudnictví do rukou odborníků-právníků.“ Viz Bartošek, M., VERRINAE, str. 214. M. Bartošek v citované publikaci usuzuje, že římská republika se vyznačovala odlišností pravidel a jejich aplikace. S tím není možné nesouhlasit, platí to ostatně částečně v každé společnosti a v té „fasádní“ dvojnásob. Hledání ryzí spravedlnosti je však značně vágním pojmem. Vedle toho si můžeme připomenout, jak nacističtí a komunističtí soudci („experti“) aplikovali právo. Pojem odborníků-právníků je typický pro jazyk totality. Předpokládá totiž indoktrinaci myšlení člověka, přičemž k masám prostřednictvím odborníků promlouvá vyšší moc, ať již se jedná o „vůdce“, nebo o „stranu“. K tomu např. Sláma, M.: Přirozené právo po destrukci totalitních režimů (otevření tematizace zapomenutosti a návratu). In: Gerloch, A. – Tomášek, M. et al., Nové jevy v právu, str. 307–355.
- 69 Knapp, V., Teorie práva, str. 201.
- 70 § 160 zák. č. 141/1961 Sb. a § 76 zák. č. 6/2002 Sb.
- 71 Rozsudek Nejvyššího soudu, spis. zn. R 25/1975.
- 72 Trestný čin podle § 330 zák. č. 40/2009 Sb.
- 73 Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 2881.
- 74 Srov. Kučera, P.: Několik úvah o postihu státního zástupce nebo soudce za jejich rozhodnutí. Soudce, č. 10/2007, str. 3–5.
- 75 Skřejpek, M., Litem suam facere, str. 13.
- 76 Můžeme uvést konkrétní zákony: *lex Calpurnia de pecuniis repetundis* z roku 149 př. Kr. (trestem bylo navrácení nepoctivě získaného majetku), *lex Acilia de repetundis* zřejmě z let 123–122 př. Kr. (tímto zákonem byl zaveden peněžitý trest ve výši dvojnásobku nepoctivě získaného majetku) a konečně *lex Servilia repetundarum* z roku 111 př. Kr.
- 77 Macer D. 48, 11, 7.
- 78 Heyrovský, L.: Římský proces civilní, str. 81.
- 79 Uváděná norma zřídila nový soudní dvůr pro *falsum*, rozvedla jeho druhy, zvláště pak falšování mincí a závěť, přičemž trestem bylo *interdictio aquae et ignis*, které můžeme doslovně přeložit jako zákaz použít oheň a vodu. Ve své podstatě bylo jeho důsledkem vyhnanství.

- ⁸⁰ D. 48, 19, 38, 10.
- ⁸¹ Dále jen zákon o odpovědnosti státu za škodu.
- ⁸² § 26 zák. 82/1998 Sb. odkazuje na § 442 zák. č. 40/1964 Sb.
- ⁸³ § 16n. zákona o odpovědnosti státu za škodu.
- ⁸⁴ Zahradníková, R.: Organizace justičního systému. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 56.
- ⁸⁵ Např. Vážný, J., Římský proces civilní, str. 21–22.
- ⁸⁶ Heyrovský, L., Římský proces civilní, str. 81.
- ⁸⁷ Srov. Ulp. D. 38, 2, 12, 3 nebo Ulp. D. 1, 5, 25.
- ⁸⁸ Gai. Inst. 4, 52: „Soudce však musí dbát na to, aby v případě, že je v kondemnaci zanesena pevná částka, neodsoudil (žalovaného) ani k částce vyšší, ani nižší, než je zaneseno; jinak promění spor ve svůj vlastní. Také je-li zaneseno ocenění do určité výše (tzv. *taxatio*), aby neodsoudil k částce vyšší, než je stanoveno; jinak totiž rovněž promění spor ve svůj vlastní; ale odsoudit k částce nižší je mu povoleno.“
- ⁸⁹ Gai. D. 50, 13, 6.
- ⁹⁰ Skřejpek, M., *Litem suam facere*, str. 10.
- ⁹¹ Např. Bonfante, P., *Institute římského práva*, str. 124.
- ⁹² Gai. D. 50, 13, 6.
- ⁹³ Ulp. D. 5, 1, 15, 1.
- ⁹⁴ Krsková, A.: Úvahy nad sudcovskou etikou. *Soudce* č. 3/2006, str. 9.
- ⁹⁵ Tuto tradici potvrzuje i nezisková organizace Privacy International, z jejichž průzkumů vyplývá, že největšími hlídači svých občanů jsou (z okruhu demokratických zemí) Velká Británie, USA, Izrael a Švédsko. Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Privacy_International#Index_soukrom.C3.AD.
- ⁹⁶ Např. Francie je sice katolickou zemí a psaný kodex chování soudců nemá, může to být ale zapříčiněno společenským postavením soudců, kteří se drží spíše v pozadí, případně také dlouholetou tradicí laicizace státní služby.
- ⁹⁷ Vyklický, J., *Etika*, str. 3.
- ⁹⁸ *Viz Soudce* č. 9/2005, str. 5–7.
- ⁹⁹ Příslušná ustanovení byla zrušena nálezem Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 7/02.
- ¹⁰⁰ Štíčka, M.: Hledání rovnováhy mezi nezávislostí soudce a jeho odpovědností vůči veřejnosti. *Soudce* č. 3/2005, str. 15–25.
- ¹⁰¹ Kučerová, P.: Nezávislost a odpovědnost soudců. *Právní rozhledy* č. 10/2011, str. 356.
- ¹⁰² Rubeš, J.: O některých etických zásadách každodenní práce soudce a advokáta. *Bulletin advokacie*, č. 11–12/2003.
- ¹⁰³ Nález Ústavního soudu, sp. zn. I. ÚS 517/10.
- ¹⁰⁴ Rubeš, J.: O některých etických zásadách každodenní práce soudce a advokáta. *Bulletin advokacie*, č. 11–12/2003.
- ¹⁰⁵ Např. Vyklický, J., *Etika*, str. 2; Vyklický, J.: *Honor est praemium virtus aneb etika soudcovského jednání*. *Soudce* 11/2004, str. 5.
- ¹⁰⁶ Institut římských mravů, tak jak je popsán např. v publikaci Bartošek, M., *VERRINAE*, str. 161, vyjadřuje moderní charakter římské společnosti. Podle francouzského sociologa J. F. Lyotarda se totiž moderní společnosti legitimizují prostřednictvím velkovyprávění (metanarací), které se týkají slavných historických činů. Dnešní evropská postmoderní společnost však tyto metanarace opouští ve schématech mnoha jazykových her, a to v současnosti zejména prostřednictvím internetu (blog, chat apod.). Srov. např. Lyotard, J. F.: *The postmodern condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
- ¹⁰⁷ *Verg. Aen.* 7, 204.
- ¹⁰⁸ Publius Vergilius Maro: *Aeneis*. Praha: Svoboda, 1970, str. 211.

Conception of Recent and Historical Role of a Judge and His Liability (Comparative Study)

Tomáš Havel, Eva Stanková

Summary

The article primarily aspires to provide an insight into the question of role of a judge in the society including his rights, duties and liability. In addition, the article tries to compare, in a bit lite way, the position of a judge in the current Czech legal order to the one within the Roman law. The article naturally does not cover or reflect all problems which could have arisen from the question on role of a judge and his liability but it concentrates on the most interesting ones.

The authors to the article consider the above mentioned comparison of Czech and Roman law to be quite inspiring and that it might contribute to solution to some live problems of the Czech judiciary or at least to enrich the discussion about these problems.

The article is structured as follows: at first, the role of a judge in the society is at question. In connection to it, the privileges and the conditions of becoming a judge in the Czech Republic and the Roman Republic are drafted and compared. There were different criteria posed to person who was interested in being a judge in the Czech Republic and Roman Republic, which has its roots in different conception of judicial decision-making and different division of powers in the state as well.

Secondly, in the main part of the article the attention is focused on duties of a judge in such order as they are stated in the Czech Act on “Courts and Judges”. The duties of a Czech judge are more summarized than discussed broadly, as the authors of the article presume some common knowledge of the conception of these duties on the reader’s side. On the other hand, examples from the Roman law are presented in a broader context to provide a reader with an adequate picture. In this context, the problem of civil liability of a judge can be highlighted because the civil liability of a judge in the Roman Republic was perceived in such way that in the Czech law does not exist.